

Чи винні роботи

частку — тільки 0,3 процента від загальної кількості промислових фірм, проте вони володіють майже 70 процентами всіх доларових активів. Прибутки американських «королів зброї» у середньому на 70 процентів перевищують доходи підприємств, що випускають мирну продукцію. За офіційними даними на два проценти найзаможніших американців припадає нині п'ятнадцять процентів усіх прибутків, 30 — фінансових засобів, 20 — власності і 33 проценти приватних підприємств. Ними володіють головним чином 400 надбагатих сімей. Чим ще багата Америка? 35,3 мільйонами бідняків і 15 мільйонами безробітних!

Однак, запевняють буржуазні ідеологи, у цьому винен не капіталізм, не його виробничі відносини, а власне людина, розвиток науки і техніки. На їх думку, нині робітник ставиться до своєї праці так: з одного боку, заздрить сучасникам, котрі живуть у достатку, а з другого — як ніколи боїться безробіття. Праця для нього, пише А. Тойнбі, стала каторгою і, окрім грошей, не дає ніякого задоволення. Справді, в умовах капіталістичних суспільних відносин праця для робітничого класу є чимось зовнішнім, а для капіталіста — джерелом збагачення, у процесі якого особиста незалежність робітника, що ґрунтується на речовій залежності, робить його залежним від усього класу капіталу. К. Маркс науково довів, що експлуатаційний характер праці за капіталізму придушує й пригноблює трудящих. Це не задоволення потреб у праці, а тільки засіб для підтримання фізичного існування людини. За капіталістичних виробничих відносин робітника мало цікавить, чи його праця доцільна і корисна. Він здебільшого дбає про інше — затрати робочої сили, однак саме про це турбується і власник, оскільки «тільки той робітник продуктивний, який виробляє для капіталіста додаткову вартість або служить самозростанню капіталу».

Впровадження нової техніки і технології в умовах НТР спричиняє самозростання капіталу, веде до одержання максимально можливо го прибутку. Господар-капіталіст віддає перевагу «безмовним робітникам» ще й тому, що їм не треба створювати відповідні умови для праці. До того ж вони не страйкують, не висують політичних

Науково-технічна революція — настільки важливе явище сучасності, що оцінка її соціально-економічної суті й наслідків в умовах соціалізму і капіталізму стала об'єктом гострої ідеологічної боротьби. І це не випадково, адже належить відповісти на такі важливі світоглядні питання, як відносини між науково-технічним і соціальним прогресом, значення праці в суспільному розвитку, доля людини і людства.

НТР впливає на всі напрями суспільного розвитку, але передусім на людину як безпосередньо, так і опосередковано в результаті зміни змісту, форми і характеру праці особи й суспільства. Праця й особа перебувають в епіцентрі ідеологічної боротьби, оскільки найважливіше значення праці полягає в тому, що вона формує всю людську життєдіяльність і людину зокрема. У праці реалізуються сутнісні сили людини.

Марксистсько-ленінська теорія науково-технічної революції передбачає, по-перше, технологічне звільнення людини як елемента виробничого циклу, по-друге, зміну змісту, форми і характеру праці, перетворення її в найпершу життєву потребу і, по-третє, глибокий розвиток продуктивних сил — найважливішого складника соціального перетворення суспільства, який є необхідною умовою для вільного і всебічного розвитку особи. «Таким чином, — відзначав В. В. Щербинський у книзі «Науково-технічний прогрес — забота партій-

ная», — НТР веде до досягнення вищого — адекватного комуністичній формації — рівня розвитку суспільної праці і всієї системи продуктивних сил. У цьому й полягає її об'єктивно історична місія».

Інакше оцінюють НТР, проблеми праці і розвитку особи буржуазні ідеологи. Та це й зрозуміло, адже боротьба між соціалізмом і капіталізмом позначається на всіх процесах сучасності, у тому числі й на науково-технічному прогресі. Вона впливає на співвідношення двох протилежних тенденцій у галузі науки і техніки, характерних для капіталістичного господарства за умов панування монополій: прогрес і загнивання.

В умовах капіталістичних суспільних відносин виникає ціла низка глибоких суперечностей. Передусім — між великими можливостями розвитку продуктивних сил, задоволенням матеріальних і духовних потреб, які надає науково-технічна революція, та корисливим, потворним використанням її монополіями задля власних інтересів, намагання імперіалізму використати досягнення науки і техніки з мілітаристською, агресивною метою. Наприклад, у США «на війну» працюють 146 державних заводів, близько чотирьох тисяч великих підприємств, які належать приватним фірмам. Хоча військово-промислові гіганти становлять мізерну

і соціальних вимог. Основна мета широкого впровадження комп'ютерів — одержати якомога більше продукції за найменшої кількості робітників. Але за капіталістичного способу виробництва впровадження технічних новинок призводить до зростання безробіття. Замінити робітника машиною чи роботом, якщо це вигідно, прагне будь-який буржуазний власник.

У цій ситуації буржуазні ідеологи міркують по-різному. Одні, наприклад Серван-Шрайбер у книзі «Всесвітній виклик» та Дж. Мартін у книзі «Телевізоване суспільство», вихваляють «інформаційне суспільство», в якому і бідні, і багаті будуть рівні, оскільки заміна робочої сили мікропроцесорами означає зміну існуючого економічного і соціального ладу. Однак це не що інше, як «інформатизований капіталізм» в особі його ж «процвітаючих» монополій.

Інші ставляться до науково-технічного прогресу песимістично, вважаючи, що автоматизація «прожене людину від машини» і, як пише Арнольд Тойнбі, тільки щасливці дістануть роботу, яка перетвориться в заздрісний привілей, дасть можливість не тільки мати багатство, а й владарювати. Терпіти вимушене дозвілля — ось на що прирікає більшість людей технічний прогрес. Справді, автоматизація і комп'ютеризація звільняє людину від тяжкої, одноманітної за своїм характером праці. Чи означає це, що людина неодмінно стане безробітною? Так, якщо мета виробництва — одержати максимальний прибуток. І протилежне, якщо переслідуються інша мета — повніше задовольнити матеріальні та духовні потреби як умови для всебічного і гармонійного розвитку особистості.

Нарешті, третя група ідеологів, так звані прихильники ідеї «подолання праці» у своїх концепціях «суспільства споживання» запевняють, що «людина-трудівник» чимдалі перетворюється на «людину-гравця». Представник суспільства споживання, зазначає М.-Ф. Ляфан, котрий у праці не знаходить джерел для існування, знаходитиме їх у дозвіллі.

Цільова спрямованість праці пов'язана із задоволенням певних

потреб. «Ніхто не може зробити що-небудь, не роблячи цього разом з тим заради будь-якої із своїх потреб і заради органу цієї потреби», — писали основоположники марксизму. Без потреб нема виробництва, підкреслював К. Маркс. Згідно з цим реальною основою єдності людини з природою є практична діяльність. Таким чином, для самореалізації й самовираження особи необхідні виробництво, суспільно корисна праця.

Буржуазні ідеологи та соціологи марно намагаються довести, нібито не праця, а дозвілля відкриває перед особою можливості для саморозвитку, що справжнє людське існування перебуває поза трудовою діяльністю. Вони запевняють — праця стандартизує життєдіяльність людини, століттями викликала й викликає не стільки задоволення, скільки огиду до праці. Таким чином, цими доказами прагнуть спростувати науково обгрунтовану концепцію класиків марксизму-ленінізму про працю як основу життєдіяльності, а за комунізму — першої життєвої потреби людини.

Вільний час і дозвілля набувають значення тільки стосовно праці. Беззмістовна праця породжує, як правило, беззмістовне, пасивне, а іноді й антисоціальне дозвілля. К. Маркс вважав, що саме вільний, а не робочий час, стане мірилом багатства комуністичного суспільства, а не соціального зла, яким він є за капіталізму. Для безробітного, пише А. Тойнбі, стає неможливим жити допомогою і, отже, відчувати свою соціальну непотрібність. Чи не в цьому криється зло — коли вимушене дозвілля знедоленого стає таким же прокляттям, як і вимушена праця експлуатованого?

На противагу науково обгрунтованому висновку К. Маркса про те, що відчуження праці і особи — наслідок панування приватної власності і експлуатації людини людиною, буржуазні ідеологи та соціологи праці, всупереч фактам реальної дійсності, прагнуть надати відчуженню загальнолюдського характеру, який нібито не пов'язаний з виробничими відносинами капіталістичного суспільства. Вони вишуковують «об'єктивні» фактори

вад сучасного капіталістичного і соціалістичного суспільства.

Логіка всіх цих міркувань приблизно така. Оскільки відчуження праці є категорія «вічна» і «природна», адже праця — явище суто біологічне, отже взаємодія в системі «людина-знаряддя праці-предмет праці» неминуче пов'язана з відчуженням індивіда як від знаряддя, так і предмета праці. Знаряддя і предмети праці не є простими моментами праці, про що писав К. Маркс, а навпаки, зовнішні сили, які протистоять праці (людині). Звідси висновок: будь-яка праця — це відчуження. За докази вони беруть зміни у змісті, формі і характері праці, які під впливом науково-технічного прогресу ніби деградує як у країнах капіталізму, так і соціалізму. Деградує не тільки праця, а й власне людина.

Справді технічний прогрес у капіталістичних країнах здійснюється ціною деградації особистості. Свій протест деградована особа висловлює по-різному: у наркоманії, порнографії, насильстві і навіть у бігу голяка в громадських місцях. Президент США Р. Рейган визнав, що в країні кожної півгодини одну людину вбивають, дев'ятеро жінок гвалтують, 67 чоловік — грабують, на 97 — нападають, а квартирні злодії встигають «оглянути» 389 помешкань.

Буржуазні ідеологи розмірковують про «нелюдські умови існування» в епоху абсолютного панування техніки, неминучий «шок» чи «стрес», який невдовзі охопить людство, «вибух анархії» — наслідок нудьги. У цих судженнях відбито страх перед майбутнім, тому вони й закликають до встановлення «нового світового ладу», де будуть розв'язані всі глобальні проблеми людства при збереженні «динамізму приватної ініціативи» і ліквідації способу існування, який ґрунтується на колективістських (тобто соціалістичних) засадах.

Кінець 70-х і початок 80-х років характеризується відродженням «неоконсерватизму», стратегія якого — «виживання» і «врятування» капіталізму. Прихильники цього руху протидіють будь-яким прогресивним змінам. Їх лякає те, що під впливом науково-технічної революції посилюються економічні і технологічні передумови для революційного переходу від

капіталізму до соціалізму, поглиблюється загальна криза капіталізму, зростає роль робітничого класу, зміцнюється незалежність країн, що розвиваються.

Соціалізм демонструє переваги над капіталізмом у всіх сферах суспільного життя. На березневому (1985 р.) Пленумі ЦК КПРС висунуто завдання «...в найкоротші строки вийти на найпередовіші науково-технічні позиції, на вищий світовий рівень продуктивності суспільної праці». Успіхи Радянського Союзу, країн соціалістичної співдружності зміцнюють віру у високі ідеали комунізму, сприяють поглибленню й прискоренню світового революційного процесу. Матеріальний і духовний прогрес світового соціалізму затьмарив майбутнє капіталізму і примусив його захисників надати апологетиці капіталістичного суспільства футурологічного характеру.

На противагу теорії і практиці марксизму-ленінізму футурологія чимдалі збочується до утопічних уявлень про суспільний прогрес і майбутнє людства, створює ілюзорні ідеали. У полі зору буржуазних футурологів перебувають глобальні проблеми сучасності:

— інтерсоціальні (проблеми миру і роззброєння, світового соціального й економічного розвитку, подолання відсталості окремих країн і регіонів і т. д.);

— антропосоціальні (проблеми науково-технічного прогресу, освіти і культури, зростання народонаселення, охорони здоров'я та ін.);

— природно-соціальні (проблеми ресурсів, енергетики, продовольства, навколишнього середовища і т. д.);

— проблема майбутнього власне людини.

З 80-х років буржуазні футурологи дотримуються правого, консервативного напрямку, який характеризується намаганням спрямувати проти людини досягнення науки і техніки: атомну енергію — як

засіб масового знищення, електроніку — як інструмент для маніпулювання свідомістю; генну інженерію — як зброю для перетворення людей у покірних живих роботів.

Марксистсько-ленінська теорія передбачає майбутнє на підставі матеріалістичного розуміння історії. І практика цілком підтверджує істинність цієї теорії про майбуття людства — комунізм. Він відкирає, за висловом Ф. Енгельса, реальну перспективу створення «для всіх людей таких умов життя, при яких кожен дістане можливість вільно розвивати свою людську природу, жити з своїми ближніми в людських відносинах».

Євген ГЕРАСИМОВ,

кандидат філософських наук,
доцент Київського інституту
інженерів цивільної авіації.